

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік фармацевтика
академиясы
Қазақ, орыс және латын тілдері
кафедрасы

Сөзжасам жөнінде жалпы түсінік.
Морфемдік талдау және орфография

Орындаған: Төлеш Н

Тобы: ФӨТ-302

Қабылдаған: Жолдыбаева

Г.Б

Шымкент,

2017ж

- Жоспар:

- I. Кіріспе
- II. Негізгі бөлім
- 1. Сөз құрамы.
- 2. Морфемалық талдау.
- 3. Сөзжасам. Оның түрлері.
- 4. Жұрнақтандыру .
- III. Қорытынды.
- IV. Пайдаланылған әдебиеттер.

Кіріспе:

— Сөз құрамы мағынасына , формасына қарай бөлімдерден тұрады. Олар: префикстер, сөз түбірі, жұрнақ және жалғау. Осы сөз бөліктерінің бәрін морфемалар деп атайды.(грекшеден morphe-форма) «Құрылыс» материалы ретінде грек тілінің сөз бөліктері алынады. Клиникалық терминдер тілдің басқа сөзі секілді сөз бөліктерден тұрады.

Морфемика — тілдің морфемдік құрылысы, сөз құрамындағы морфемалардың жиынтығы және солардың түрлері; сөздің құрамындағы морфемалардың түрлері мен құрылысын зерттейтін тіл білімінің бір саласы. морфемиканың негізгі зерттеу объектісі — морфема. Сол себепті морфемика морфемалардың өзара бөлінуі және өзгеріске түсу ерекшеліктерін анықтауды мақсат етеді.

Морфемиканың негізгі бөлімдері дәрежесінде бөлінетін мәселелері

1. морфемалардың түрі мен олардың қызметіне байланысты сөз құрамындағы реттік жүйесін зерттеу (түбірлер мен қосымшалар жүйесі);
2. морфемалардың лексикалық және грамматикалық мағыналарын анықтау (түбірлер мен қосымшалардың мағыналары);
3. сөз құрамындағы морфтарды өзара жіктеу және қандай морфемалардан тұратынын анықтау процесін (тір, тірі, тірлік) зерттеу;
4. морфемелардың өзара бірігуінде болатын дыбыстық өзгерістерді зерттеу;
5. морфемалардың дыбыстық құрылысын анықтау (бір, екі, үш, төрт дыбысты).

Сөзжасам (лат.formation)– тіл білімінің жаңа мағыналы туынды сөздердің қалыптасуы мен мағыналық дамуын, жасалу тәсілдерін зерттейтін саласы. Зат не құбылыс туралы ұғым тілде таңбаланып, сөзжасамдық процесс негізінде атау ретінде танылады. Сөзжасамның зерттеу нысанына атаудың жасалуы, қалыптасуы, ұғымда қалыптасқан бейненің тілдік таңбасы, туынды сөздің жасалу сипаты, әдіс-тәсілдері, жаңа мағынаның ішкі құрылымы, т.б. жатады.

Сөзжасам тәсілдері

1. Семантика-фонетика – кей дыбыстардың сәйкесуі нәтижесінде жаңа өз жасау мүмкіндігі;
2. Семантикалық сөзжасамдық – сөз тұлғасы өзгермей-ақ, жаңа мағыналы туынды сөздің жасалуы;
3. Семантика-синтетикалық сөзжасамдық – негізге сөз тудырушы жұрнақтардың жалғануы арқылы екіншілік мағынаның туындауы;
4. Семантика-аналитикалық – негіздердің бірігуі, тіркесуі, қосарлануы арқылы ерекше мағыналы атау жасау қабілеті.

Бір-екі буынды сөздермен салыстырғанда, аналитикалық жолмен жасалған туынды атауларда ұлттық танымның сипаты айқын көрінеді. Жалпы мағынаның жіктелуінен жеке мағына туындағанда, жалпының негізгі белгілік мәні жекеге көшеді де, атаудың номинативтік мағынасында сақталады. Атау заттың қасиет-белгісінің бар мәнін ашпайды, ерекше белгісін айқындайды. Жеке мағыналы атаулар өздерінің негізгі, өзек мағыналары арқылы жүйеленіп, бір семантикалық өрісті құрайды. Сөзжасамның жүйелілігі оның кешенді бірліктерінің болуымен байланысты.

Суффиксация

-ul-(-cul-), -ol- жұрнақтары

жалғанған зат есімдер

деминутив деп аталатын

классқа жатады, яғни кішірейту

мағынасында

Мысалы: *lobulus* - долька

tuberculum - бугорок

foveola – ямочка

Етістіктен жасалған **–іо**
жұрнағы жалғанған зат есімдер
жалпы мағынада «*іс-әрекет*»,
«*процесс*» мағынасында жүреді.

Мысалы: *flexio* - сгибание

Rotatio – вращение

Curatio - лечение

Етістіктен жасалған **-or** жұрнағы жалғанған зат есімдер жалпы мағынада *іс-әрекет істейтін тұлға (лицо, производящее действие)* немесе *іс-әрекет жасалынатын құрал (орудие, инструмент, которым производится действие)* ретінде қолданылады.

Мысалы: *flexor* – сгибающая мышца

Rotator – вращающая мышца

Prosector – прозектор (лицо, производящее вскрытие трупа)

-osis, -iasis жұрнақтары. Әдетте бұл жұрнақтар жалғанған зат есімдер етістіктен немесе зат есімнен жасалған сөздерде болады. Бұл жұрнақтар жалғанған зат есімдер іс-әрекет және оның нәтижесін (процесс и результат его) білдіреді.

Көбінесе **-osis** жұрнағы жалғанған сөздер патологиялық процесстерде, дегенеративті ауруларда, созылмалы ауруларда қолданылады.

Мысалы:

Stenosis – стеноз, сужение

Sclerosis - склероз

Narcosis - наркоз

Lithiasis – литиаз (камнеобразование)

Helminthiasis - гельминтиаз

Psoriasis - псориаз

Amoebiasis - амебиз

Mitosis - митоз

Phagocytosis - фагоцитоз

-itis жұрнағы қабыну ауруларының
аттарында кездеседі.

Мысалы:

gastritis - гастрит

Nephritis - нефрит

-ома жұрнағы ісік ауруларының
аттарында кездеседі

Fibr-oma - фиброма

Oste-oma - остеома

-ismus жұрнағы жалғанған сөздер әртүрлі мағынада қолданылады. Көбінесе «құбылыс, құрамы» (явление, свойство, факт, отмеченный признаком) мағыналарында қолданылады.

Мысалы:

Strabismus - косоглазие

Alcoholismus - алкоголизм

Virilismus – общее название группы синдромов (появление мужских черт у женщин)

Daltonismus – неспособность различать красный и зеленый цвета и т.д

Қорытынды

Сөзжасамның кешенді бірліктері мыналар:

Сөзжасамдық тұлға, Сөзжасамдық ұя, Сөзжасамдық мағына, Сөзжасамдық үлгі, Сөзжасамдық қалып, Сөзжасамдық тізбек, Сөзжасамдық жұп, Сөзжасамдық саты, Сөзжасамдық тарам, Сөзжасамдық байланыс. Сөзжасамдық тұлғалардың бір-бірімен түрлі тәсілдер негізінде бірігуі, қосарлануы, жалғануының өзіндік ішкі заңдылығы болады, ол сөздердің синтагматикалық байланысу жүйесі негізінде іске асады. Әрбір Сөзжасамдық тұлға кез келген Сөзжасамдық тұлғамен жалғанып не қосарланып кете алмайды. Сөзжасамдық тұлғалардың жаңа мағына жасауы – күрделі процесс.

Пайдаланылган әдебиеттер:

М.Н. Чернявский. Латинский язык и основы медицинской терминологии: учебник-3-е изд., испр. И доп.,-М. Шико,2007

Латинский язык и основы медицинской терминологии: Учебдля мед вузов/под ред Шульц Ю. Ф. –М—1993

М. Д. Машковский. Лекарственные средства. Пособие для врачей. Издатель Умеренков, 2008

Дворцкий И. Х. Латинско-русский словарь, 1986